

розміру, якості. Географічний термін *волока́* (в значенні 'довга, вузька смуга землі') став основою для творення стрижневої частини ойконіма Червона Волока (село в Лугинському районі). Від терміна *вірва* (в значенні 'глибока яма в річці, водоймищі') утворено гідронім Вирва (річка в Україні, ліва притока Тетерева; пор. ще річка в Польщі та Україні, права притока Вігору) та ойконім Вирва (село в Радомишльському районі).

Порівнюючи говірки обох мов відмітимо, що в них наявні специфічні терміни та однакові лексеми, які мають ідентичні, схожі, різні або протилежні значення. Географічні терміни – важливе джерело для утворення власних назв, вивчення етимології яких дає можливість глибше осягнути історію, культуру та мову кожного народу.

Джерела

1. Бялькевіч, І. К. Краёвы слоўнік усходняй Магілёўшчыны / І. К. Бялькевіч. – Мінск: Навука і тэхніка, 1970. – 512 с.
2. Етимологічний словник української мови: в 7 т. / За ред. О. С. Мельничука. – К.: Наук. думка, 1985. – Т. 2. – 571 с.
3. Лисенко, П. С. Словник поліських говорів / П. С. Лисенко. – К.: Наук. думка, 1974. – 260 с.
4. Лучыц-Федарэц, І. І. Будаўнічая тэрміналогія беларускага Прыпяцкага Палесся / І. І. Лучыц-Федарэц // Народнае слова / Пад. рэд. А. Я. Баханькова. – Мінск: Навука і тэхніка, 1976. – С. 218–235.
5. Півторак, Г. П. Білорусько-український словник / Г. П. Півторак, О. І. Скопненко; За ред. Г. П. Півторака. – К.: Довіра, 2006. – 723 с.
6. Словарь української мови: в IV т. / Упоряд. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченка. – К.: Наук. думка, 1908. – Т. II. – 574 с.
7. Словник української мови: в XI т. – К.: Наукова думка, 1973. – Т. IV. – 840 с.
8. Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча: у 5 т. / Укл. Ю. Ф. Мацкевіч, А. І. Грынавецкене, Я. М. Рамановіч і ін. – Мінск: Навука і тэхніка, 1980. – Т. 2. – 728 с.
9. Яшкін, І. Я. Слоўнік беларускіх мясцовых геаграфічных тэрмінаў: Тапаграфія. Гідралогія / І. Я. Яшкін. – Мінск: Беларуская навука, 2005. – 808 с.

Список умовних скорочень:

- Анк. 2013 – анкета для збирання матеріалу (2013 р.) на території Житомирської області;
блр. діал. – білоруське діалектне;
жт. діал. – житомирське діалектне;
МЕ 2012–2015 – матеріали експедицій, проведених протягом 2012–2015 рр. на території Житомирської області.

В.В. Шур

Мазырські дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя І.П. Шамякіна
e-mail: sajtmzr@mail.ru

УДК 808.26-313.1(043.3)

НАВАТАРСТВА І АДМЕТНАСЦІ ВІЦЕБСКОЙ ШКОЛЫ ЛІНГВІСТАЎ-АНАМАСТАЎ: ПРАФЕСАР Г.М. МЕЗЕНКА – КІРАЎНІК ШКОЛЫ

Ключевые слова: *оним, антрапоним, топоним, поэтоним, ономастикон, библионим, ономаст, урбанонимика, виконимика, лексикология, монография, апеллятив.*

В статье проведено обобщение научной деятельности профессора, доктора филологических наук, заведующего кафедрой общего и русского языкознания ВГУ имени П.М. Машерова Анны Михайловны Мезенко, известного ученого-лингвиста, создателя нового направления в ономастике.

V.V. Shur

Mozyr State Pedagogical University named after I.P. Shamyakin

**INNOVATION AND PECULIARITIES OF VITEBSK LINGUISTIC
AND ONOMASTIC SCHOOL –
PROFESSOR H.M. MEZENKA AS SCHOOL SUPERVISOR**

Key words: onym, anthroponym, toponym, poethonym, onomasticon, biblionym, onomatologist, urban placename studies, viconymy, lexicology, monograph, appellative.

The article deals with Hanna Mikhailovna Mezenka's scientific activities, who is a professor, hab. PhD, the head of General and Russian Linguistics Chair of the educational establishment "Vitebsk State University named after P.M. Masherov", a well-known linguist, the founder of the new scientific branch in onomastics.

У наш час Віцебск вядомы як значны культурны цэнтр не толькі ў Беларусі, а і ва ўсёй Еўропе, у якім праводзіцца знакаміты “Славянскі базар”, а яшчэ гэты горад на Заходняй Дзвіне – значны лінгвістычны цэнтр, дзе плённа функцыянуе віцебская школа вучоных-анамастаў, якую вельмі эфектыўна ўзначальвае прафесар Ганна Міхайлаўна Мезенка.

У далёкім 1974 г. аспірантаў стацыянара Мінскага педагагічнага інстытута імя А. М. Горкага пасля завяршэння вучобы накіроўвалі амаль усіх у перыферыйныя вузы Беларусі: *Мазыр, Гродна, Брэст*. Двое з таго выпуску, Г. М. Мезенка і Л. М. Вардамацкі, былі размеркаваны ў Віцебскі педінстытут, дзе на той час зусім не было філалагічнага факультэта. І гэтыя двое маладых таленавітых выпускнікоў, якія ўжо ў аспіранцкія гады засведчылі сябе перспектыўнымі даследчыкамі, сталі стваральнікамі першых структур будучага філалагічнага факультэта ў Віцебскім педінстытуце. Праз некалькі гадоў выпадкова сустрэў Ганну Мезенка ў галоўнай бібліятэцы рэспублікі, якая з уласцівай ёй шчырасцю цікава паведаміла, што рыхтуе кнігу, прысвечаную актуальным праблемам аномастыкі. Быў крыху здзіўлены, бо раней яна паспяхова даследавала складаныя пытанні ўсходнеславянскага словаўтварэння (навуковы кіраўнік – прафесар А. М. Бардовіч), а новы навуковы занятак, які абрала дацэнт Г. М. Мезенка, фактычна ўспрымаўся даволі смела і нечакана ў тагачаснай нацыянальнай лінгвістыцы, што, натуральна, выклікала пэўнае здзіўленне. Праз некаторы час Ганна Міхайлаўна падаравала і кнігу-дапаможнік для студэнтаў універсітэтаў, у якім яна ўпершыню ў беларускай лінгвістыцы пазнаёміла студэнтаў, аспірантаў з асноўнымі раздзелаў аномастыкі – *антрапанімікай, тапанімікай*, метадамі аномастычных даследаванняў, упершыню шырока і даволі падрабязна з зусім новым напрамкам – *урбананімікай*, якая стала яе галоўным заняткам на перспектыву.

У гэтым і наступных яе дапаможніках, манаграфіях яе паслядоўнікаў сістэмна выкладзены з улікам абагуленага вопыту тагачасных даследчыкаў асноўныя палажэнні сучаснай тэорыі ўласных імёнаў, метады і прыёмы аномастычных даследаванняў, зроблена вызначальная характарыстыка галоўных раздзелаў аномастыкі – антрапанімікі і тапанімікі, паказаны ўнёсак тых вучоных, хто раней вывучаў беларускую і ўсходнеславянскую аномастыку, яе значэнне ў развіцці грамадства; упершыню ў гісторыі беларускай навукі ўсебакова разгледжаны статус урбананімаў, прасочаны

асноўныя этапы і працэсы ў гісторыі гэтага новага перспектыўнага напрамку, вытокі якога ўпершыню вельмі пераканальна прааналізавала маладая даследчыца; разгледжаны спосабы, тыпы, мадэлі тагачаснага ўрбанонімаўтварэння, якія на фоне сучасных даследаванняў выразна сведчаць, што тагачасная ўрбананімія (70–90-я гады XX ст.) фактычна знаходзілася на стадыі станаўлення. А ў наш час – гэта высокаразвіты, сістэматызаваны і глыбока тэарэтычна ўсебакова распрацаваны і даследаваны ў шматлікіх працах перспектыўны напрамак усходнеславянскай анамастыкі, які паспяхова пад кіраўніцтвам прафесара Г. М. Мезенка працягвае вывучацца віцебскай школай даследчыкаў, да праблем якога далучыліся і даследчыкі іншых навуковых цэнтраў Рэспублікі Беларусь і суседніх краін.

У наступныя гады былі падрыхтаваны пад кіраўніцтвам прафесара Г. М. Мезенка з грыфам Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь вучэбныя дапаможнікі “Беларуская антрапанімія” (Віцебск, 2009), “Белорусская ономастика: топонимия” (Мінск, 2012) і іншыя грунтоўныя працы (слоўнікі, манаграфіі), дзе таксама фактычна ўпершыню на багатым матэрыяле прыводзяцца тэарэтычныя абагульненні аб сучасным стане і гістарычным фармаванні асноўных разнавіднасцей антрапанімаў і тапонімаў, абагульняецца самая розная інфармацыя з гісторыі ўсіх разнавіднасцей беларускіх уласных імёнаў.

Такім чынам, пад кіраўніцтвам прафесара Г. М. Мезенка ў Віцебскім дзяржаўным універсітэце створана арыгінальная навуковая школа: падрыхтавана 12 кандыдатаў філалагічных навук, працы якіх адрозніваюцца навізнаю і неардынарнымі падыходамі ў вырашэнні пэўных лінгвістычных праблем – даследаванні У. Генкіна, А. Сапегінай, Г. Семяньковай, В. Ляшкевіч, А. Дзеравяга, Ван Лі, Т. Скрабнёвай, В. Барысевіч, Ю. Галкоўскай, Т. Васільевай, М. Дарафеенка, І. Лісавай, а таксама больш за дваццаць магістраў філалагічных навук. Гэтым калектывам распрацавана шырокая канцэпцыя ўрбананімікі: упершыню ва ўсходнеславянскім мовазнаўстве пераважна на ўнікальным мясцовым матэрыяле з выкарыстаннем апрабаваных агульнаеўрапейскіх тэарэтычных высноў вызначаны асноўныя прынцыпы намінацыі ўнутрыгарадскіх аб’ектаў, абгрунтавана выдзяленне самастойнага раздзела анамастыкі – *віканімікі*, размежавана месца і роля іншых разнавіднасцей і падгруп у тапаніміі, глыбока даследаваны асаблівасці антрапаніміі і тапаніміі Віцебшчыны, а таксама анамастыкон з некаторых твораў беларускай і рускай літаратуры, прасочана міжмоўнае анамастычнае ўзаемадзеянне славянскіх народаў, пераважна на самастойна выяўленым багатым анамастычным матэрыяле, засведчаным у створаных слоўніках і прааналізаваных у манаграфіях, навучальных дапаможніках і артыкулах.

Прафесар Г. М. Мезенка – аўтар 14 манаграфій, 7 падручнікаў і вучэбных дапаможнікаў з грыфам Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь і 27 вучэбных дапаможнікаў без грыфа, каля 150 артыкулаў у зборніках і навуковых часопісах, 46 артыкулаў у замежных выданнях. Пад яе кіраўніцтвам, рэдагаваннем і непасрэдным удзелам апублікавана толькі ў 2006–2017 гг. 20 манаграфій, падручнікаў, дапаможнікаў, слоўнікаў і іншых прац. Заслугі прафесара Г. М. Мезенка высока ацэнены ў Рэспубліцы Беларусь: яна ўзнагароджана медалём Францыска Скарыны, удастоена падзякі Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь, Ганаровай граматай Міністэрства адукацыі В’етнама, шматлікімі ўзнагародамі мясцовых органаў Віцебшчыны і Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя П.М. Машэрава. Яна – выдатнік адукацыі Рэспублікі Беларусь, неаднаразовы лаўрэат шматлікіх конкурсаў, значны перыяд была членам экспертнага савета ВАК Рэспублікі Беларусь, член саветаў па абароне кандыдацкіх і доктарскіх дысертацый пры БДУ і Цэнтры даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі.

Некалькі прыкладаў пра наватарства і высокі прафесіяналізм юбіляра.

Зроблена гэтай даследчыцай, яе паслядоўнікамі за апошнія дзесяцігоддзі ў анамастыцы, гаворачы словамі Янкі Брыля, “не сорамна пакласці ад імя Беларусі на міжнародны стол”. У канцы 2008 года прафесар Г. М. Мезенка апублікавала грунтоўную манаграфію ў дзвюх частках “*Віцебшчына ў назвах вуліц*” агульным аб’ёмам 617 старонак, у якой упершыню ў гісторыі беларускага мовазнаўства комплексна даследаваны ўнутрыгарадскія і ўнутрысельскія назвы аб’ектаў Віцебшчыны, раскрыта паходжанне і ўтварэнне шматлікіх урбанонімаў і віконімаў, іх матывацыі, растлумачаны прычыны перайменавання гарадскіх і сельскіх вуліц, плошчаў і інш., якія мелі месца на працягу апошніх двух стагоддзяў. У манаграфіі засведчаны назвы ўсіх паселішчаў вобласці, дзе функцыянуе ці функцыянаваў той ці іншы ўрбанонім, віконім, прыводзіцца поўны рэгістр гэтых адзінак з Віцебскай вобласці і суседніх рэгіёнаў, што ўжываліся ў розныя часы. У гэтай сувязі варта адзначыць, што калектывам, якім яна кіруе, падрыхтавана і апублікавана яшчэ адна комплексная манаграфія, прысвечаная даследаванню анамастычных адзінак гэтага рэгіёна “*Віцебшчына ва ўласных імёнах: мінулае і сучаснасць*” (Віцебск, 2006, 238 стар.), у якой таксама ўсебакова даследуецца сучасны стан і гістарычнае фармаванне розных формул іменавання жыхароў Віцебшчыны ў XVI–XXI стст., праведзена апісанне мужчынскіх і жаночых уласных імёнаў, мянушак у розныя перыяды, размежаваны іх структура, семантычныя і лінгвагеаграфічныя асаблівасці і аспекты.

Як і папярэднія гэтая манаграфія Г. М. Мезенка ў дзвюх частках наватарская ў многіх адносінах. Нават пералік тэм і параграфіў сведчыць, што даследчыца ў многім ішла сваім самастойна абраным шляхам, як гавораць *на цаліку*, яна распрацавала тэма аспекты анамастыкону, якія да гэтага часу былі “белай плямай” анамастычнага палетка. Напрыклад, “*Унутрыгарадскія – унутрысельскія назвы: падабенствы і адрозненні*”, “*Унутрыгарадскія– унутрысельскія назвы і кагнітыўны ўзровень моўнай асобы*”, “*Страчаныя назвы ўнутрыгарадскіх аб’ектаў. Былыя перайменаванні*”, “*Урбанонімы і віконімы – асобныя разрады тапонімаў*”, “*Асноўныя тэндэнцыі ў развіцці ўрбананіміі і віканіміі на мяжы стагоддзяў*” і інш. Звяртаем увагу на такі параграф, як “*Былыя перайменаванні*”, палеміка пра якія не спыняецца і цяпер у беларускіх, рускіх, украінскіх навуковых публікацыях. І тут яе абагульненні самыя пераканальныя і абгрунтаваныя.

Да ўсяго сказанага вышэй варта дадаць, што арыгінальнасць і актуальнасць гэтых прац памацняецца тым, што падобныя даследаванні да апошняга часу характарызаваліся нізкай ступенню распрацаванасці праблем урбананімікі, невысокім выкарыстаннем гэтых адзінак пры вывучэнні гісторыі Беларусі і гісторыі беларускай мовы, адсутнасцю дасканалых узораў і поўных зводаў назваў унутрыгарадскіх і асабліва ўнутрысельскіх аб’ектаў. Варта таксама адзначыць, што Г. М. Мезенка ўпершыню ў беларускім мовазнаўстве ў асобную разнавіднасць урбанонімаў выдзеліла і абгрунтавала неабходнасць аналізу ўнутрысельскіх лінейных назваў – *віконімаў*, якія да апошняга часу не былі аб’ектам апісання і даследавання. У славянскай анамастыцы пакуль адсутнічаюць работы, у якіх разглядалася б рэпрэзентацыя кагнітыўнага ўзроўню моўнай асобы скрозь прызму *віканіміі* – сукупнасці назваў унутрысельскіх аб’ектаў. Гэты пласт анамастычных адзінак, як пераканальна паказала даследчыца, складае асобны фрагмент агульнай моўнай карціны свету.

Многія працы (манаграфіі, слоўнікі, падручнікі, асобныя артыкулы), падрыхтаваныя прафесарам Г. М. Мезенка, яе школай, як адзначаў у адной з рэцэнзій прафесар А. Ф. Рогалеў, з’яўляюцца наватарскімі, першымі ў вырашэнні пэўнай праблемы. Так, гэты вядомы вучоны, рэцэнзуючы кнігу Г. М. Мезенка “*Імя внутривгородского объекта в истории. Об урбанонимах Беларуси XIV – начала XX в.*” (Мн., 2003), адзначаў, што даследчыцай не толькі ў беларусістыцы, а і ў славістыцы ў цэлым, ажыццёўлена ўсебаковае апісанне ўрбананіміі практычна ўсіх рэгіёнаў рэспублікі, выкладзены новыя

цікавыя звесткі аб назвах вуліц, плошчаў, рынкаў, храмаў, іншых унутрыгарадскіх аб'ектаў, што сведчыць аб высокай навуковай каштоўнасці гэтай працы... Энцыклапедычнасць усіх без выключэння слоўнікавых артыкулаў у гэтай кнізе дазваляе знайсці ў іх унікальны і цікавы фактычны матэрыял прадстаўнікам самых розных навук – лінгвістам, гісторыкам, географам, этнографам. Да сказанага варта дадаваць, што кнігі, манаграфіі, слоўнікі, падрыхтаваныя прафесарам Г.М. Мезенка, надзвычай каштоўныя і вельмі адметныя інфармацыйнай насычанасцю: усе яе працы грунтуюцца не толькі на ўласных запісах, а пераважна на самых розных крыніцах інфармацыі – актах, летапісах, інвентарах, пісцовых кнігах, хроніках, энцыклапедыях, геаграфічных картах, архіўных звестках, манаграфіях старога і новага часоў, артыкулах і інш. Шматлікія наватарскія навуковыя працы прафесара Г. М. Мезенка атрымлівалі высокую ацэнку і кваліфікаваныя характарыстыкі. Яе ўнёсак у лінгвістыку адзначалі вядомыя лінгвісты І. К. Германовіч (“Беларуская энцыклапедыя” (т. 10), Л. М. Вардамацкі (“Веснік ВДУ”, 1997), П. П. Шуба (“Веснік ВДУ”, 1997); І.А. Гапоненка (“Веснік БДУ”, 2010, “Веснік ВДУ”, 2010), А. Багамолава, В. Гуліцкая (“Роднае слова”, 2010), В.Шур (“Веснік ВДУ”, 1998), А. Рогалеў (“Веснік ВДУ”, 2004), а таксама ў шматлікіх газетных і часопісных рэцэнзіях, падрыхтаваных Г. Шпакоўскай, А. Кутынка, А. Мацяюнам, А. Апарынай, Л. Хмяльніцкай, В. Скрыннікавай і інш.

Прафесар Г. М. Мезенка засведчыла сябе як выдатны арганізатар філалагічнай навукі, асабліва ў галіне анамастыкі як стваральнік асобнай анамастычнай школы. Уся яе творчая дзейнасць накіравана на падрыхтоўку кадраў вышэйшай навуковай кваліфікацыі, даследаванню актуальных анамастычных праблем. Высокі прафесіяналізм, прафесійная культура і этыка, значныя навуковыя дасягненні паставілі яе ў лік самых вядомых вучоных не толькі ў Рэспубліцы Беларусь, а і далёка за яе межамі. Заслугі прафесара Г. М. Мезенка – таленавітага вучонага, кіраўніка ў галіне даследавання анамастычных праблем усходнеславянскіх моў бяспрэчныя і атрымалі высокую ацэнку ў спецыялістаў і дзяржаўных органаў. Мэтанакіраванасць, высокая працаздольнасць спалучаюцца ў юбіляра з дабрынёю, сардэчнасцю, душэўнай адкрытасцю, за што яе паважаюць калегі, студэнты, шматлікія даўнія і новыя сябры.

Літаратура

1. Шур, В. В. Першы ў беларускай анамастыцы / В. В. Шур // Веснік Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта. – 1998. – № 2. – С. 117–119.
2. Рогалев, А. Ф. Историко-топонимическое исследование / А. Ф. Рогалев // Веснік Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта. – 2004. – № 3. – С. 154–156.
3. Мезенка, Г. М. Беларуская анамастыка ў XXI стагоддзі: праблемы, перспектывы / Г. М. Мезенка // Беларуская анамастыка. Гісторыя і сучаснасць: Матэрыялы Міжнароднай навуковай канферэнцыі (Мінск, красавіка 2010 г.) / Інстытут мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы НАН Беларусі. – Мінск : Права і эканоміка. – 2010. – 314 с.